

XFTAP 06.09.91

А.Н. Доғалов, Б.О. Қайранбеков, Н.С. Досмағанбетов

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан

Мұстафа Шоқайдың Қазақстанда және Орталық Азия елдеріндегі ұжымдастыру туралы экономикалық көзқарастары

Аңдатпа. Мақалада Алаш қозғалысының негізін қалаушылардың бірі және КСРО-дан тыс кеңестік билігіне қарсы қазақ оппозициясының көшбасшысы Мұстафа Шоқайдың қоғамдық-саяси қызметі мен аналитикалық зерттеулеріне зерделенеді. Кеңес Одағы мен Қазақстандағы әлеуметтік-экономикалық процестерге талдау жасалады.

Мұстафа Шоқайдың зерттеулерінде большевиктер партиясының билікке келуі, 1920-30 жылдардағы социалистік жаңашылдықтар мен бұрынғы патша империясының экономикасын трансферттеу үшін әлеуметтік-экономикалық реформалауға байланысты жасалған әлеуметтік-экономикалық мәселелер болды. Сол кезең деректерінде Кеңес Одақтың миллиондаған адамның өліміне және ел халқының көпшілігінің әл-ауқатының айтарлықтай нашарлауына жасалған елеулі теріс салдары бағамдалады.

Ерекше өткір көрсетілген мәселелер - шаруа қожалықтарын Қазақстан мен Түркістан аймағындағы ұжымдастыру кезеңінде пайда болуы айтылады.

Ұсынылған мақалада зерттеушінің көптеген ғылыми және журналистік жұмыстары қарастырылып, Кеңес Одағының түрлі кезеңдерінде, Орта Азия республикалары мен Қазақстандағы жағдайға сыни талдау жасалған.

Түйін сөздер: ұжымдастыру, шаруа қожалығы, ауыл шаруашылығы, реформа, ұжымшар, кіріс, мал шаруашылығы, жалға алу.

DOI: <https://doi.org/10.32523/2079-620X-2019-3-18-24>

Алыс шетелде қазақ халқының және Алаш партиясының мүддесін білдіретін Мұстафа Шоқай (1889-1941 ж.ж., Санкт-Петербург университетінің заң факультетінің түлегі, көрнекті мемлекеттік және қоғам қайраткері, ғалым, эссеист) эмиграцияда болу кезінде жиырмамыншы жүзжылдықта 20-30 жылдары түркістан өңірінде орын алған саяси, әлеуметтік-экономикалық үрдістерге едәуір қызығушылық білдірді.

Ғылыми зерттеулер мен әлеуметтік-экономикалық мәселелер бойынша жарияланған жұмыстардың арасында өткен ғасырдың 20-30-шы жылдарындағы Орталық Азия республикаларының және Қазақстанның аграрлық секторындағы ұжымдастыру үдерісін жан-жақты зерделеу, осы аумақтың байырғы тұрғындары үшін зиян келтіретін зиянды зардаптары ерекше орын алады. Осы мәселелер бойынша ол көптеген ғылыми мақалалар мен журналистік мақалаларды жариялады.

Мұстафа Шоқайдың терең сенімі бойынша Кеңес Одағында шаруа қожалықтарын ұжымдастыру төменгі формалардан жоғары формаларға дейінгі кезеңдерде жүргізілуі керек еді. Сонымен қатар ол жергілікті ерекшеліктер мен шарттардың міндетті есебімен, еркінділік негізінде міндетті түрде өтуі керек [1, 405-406 б.; 2, 113-118 б.].

Ұлы дала тұрғылықты ауыл халықтарының шаруашылық жүргізу ерекшеліктері туралы ол келесіні жазған: Мен тарихи тұрғыдан қалыптасқан өмір сүрудің қол сұғылмашылығын қорғаушы емеспін және Қырғызстанды (қазақ - А.А. Доғалов) мәселені шешудің кеңестік әдістеріне қарсы дәлел ретінде Қырғызстанның кейбір тарихи аспектілеріне тоқталдым ... «Негізгі рөлді мал шаруашылығының басты рөлі ауыл шаруашылығының салыстырмалы түрде әлсіз дамуы және фабрикалық индустрияның жоқтығы болғандықтан, большевиктердің Ресейде қолданған әдістерінің қажеттілігін (тіпті большевиктердің көзқарасын қабылдағанымен) жойды» [3, 164, 155 б.].

Кеңестік нысандардағы ұжымдастырудың пайда болу тарихына қатысты Мұстафа Шоқай келесі жайттарды атап өтті: «Ауыл шаруашылығын ұжымдастыру» («ұжымдық шаруа қожалығы») Ресейге Кеңесті енгізу идеясы Троцкийге тиесілі. Ол үшін ол кеңестік режимнің жауы болып есептелмеген, бірақ сталиндік саясаттың жауы ғана. Сосын, Троцкийді Кеңес Ресейден алып тастағаннан кейін, Сталин өзінің «зиянды идеясын» алып, «ұжымдастыруды» бастады. Алдымен «ұжымдастыру» тек «ерікті» болуы керек еді, яғни өз еркімен өз еркімен тілек білдіргендер өздері арасында «ұжымдық шаруа қожалықтары» бола алады. Мұндай «еріктілер» өте аз еді. Содан кейін олар «мәжбүрлеп» ұжымдастыруды бастады және барлығын «фермаға айналдырды». Ол жерлерде «ұжымдастырылған» және тұрмыстық заттар - киім, төсек-орын, қазандық, тіпті әйелдердің тізімін жасай бастады» [4, 50-55 б].

Міндетті ұжымдастыру, кейінірек тарих көрсеткендей, оң нәтиже беріп қана қоймай, кеңестік мемлекеттің ауыл шаруашылығы өндірісіне айтарлықтай зиян келтірді. Миллиондаған адамдар аграрлық секторда мұндай апатты реформалардан зардап шекті.

Кеңес Одағында ұжымдастыру кезеңінде Мұстафа Шоқай реформаның формалары мен әдістеріне қатты қарсы келді. Эмиграция кезінде, ол кеңестік баспасөзде және КСРО-ның ресми статистикасында жарияланған материалдар негізінде, ұжымдастыру үдерісін терең талдады және олардың негізінде оның барлық зияндылығын анықтады. Мысалы, ол «бесжылдық жоспары бойынша колхоздар шаруа қожалығының ерікті ассоциациялары болуға, елдегі кеңестік биліктің тірегі болуға, халықты және бүкіл елді байытуға, ауыл шаруашылық өнімдерімен су басып қалуға тиіс болатын» деп атап өтті. Осы аталған шарттардың ешқайсысы орындалмады. Ұжымдық шаруа қожалықтары күшпен қозғалады. Ұжымдық шаруа қожалықтарымен адамдар бұрын-соңды аштан ашып келе жатыр. Болжамдалған қорғанның орнына, колхоз шаруашылықтары кеңестік биліктің нақты қаза тапқаны болды. Сондықтан Кеңес өкіметінің «колхоздық шаруашылықтарды қалаусыз элементтерді тазарту» үшін күресі болды

Кеңес Одағында ұжымдастыру кезеңінде Мұстафа Шоқай реформаның формалары мен әдістеріне қатты қарсы келді. Эмиграция кезінде, ол кеңестік баспасөзде және КСРО-ның ресми статистикасында жарияланған материалдар негізінде, ұжымдастыру үдерісін терең талдады және олардың негізінде оның барлық зияндылығын анықтады. Мысалы, ол «бесжылдық жоспары бойынша колхоздар шаруа қожалығының ерікті ассоциациялары болуға, елдегі кеңестік биліктің тірегі болуға, халықты және бүкіл елді байытуға, ауыл шаруашылық өнімдерімен су басып қалуға тиіс болатын» деп атап өтті. Осы аталған шарттардың ешқайсысы орындалмады. Ұжымдық шаруа қожалықтары күшпен қозғалады. Ұжымдық шаруа қожалықтарымен адамдар бұрын-соңды аштан ашып келе жатыр. Болжамдалған қорғанның орнына, колхоз шаруашылықтары кеңестік биліктің нақты қаза тапқаны болды. Сондықтан Кеңес өкіметінің «колхоздық шаруашылықтарды қалаусыз элементтерді тазарту» үшін күресі» [2, 117 б.].

«Колхоздармен большевиктер бір-бірімен араласпайды. Бұл «темір заңы» - «Сталиннің ұжымдық фермерлік заңы» деп аталатын бұзылған, сосын колхоз шаруашылығының «алтын қоры» жойылды. «Сталиндік статутқа» түзетулер енгізу қаншалықты қажет екенін тіпті тіпті «ұжымдық фермерлік хартияны кім бұзады: колхозшылар немесе кеңестік үкімет өзі» деп түсіну қиын болса да, тіпті мүмкін емес деп айту мүмкін емес» [4, 50 б.].

Ұжымдастыру үдерісінің басталу сәтінде ұжымдастыру үдерісінің сәтсіздікке ұшырағанын талдаған Мұстафа Шоқай, келесі қорытындылар жасайды: «Большевиктер өз мақсаттарына қол жеткізді. Көптеген шаруа шаруашылығының 100% -ы ұжымдастырылды: олардың жерлері мен мал-мүлкі. Бірақ нәтижелер большевиктердің күтетініне мүлдем қарсы болды: «ұжымдастырылған» мал жайсыз қиратылды, «ұжымдастырылған» жер кіріс әкелді. ... Адамдар мыңдаған және миллиондаған адам қаза тапты. Біз осы аштықтың нәти-

желерін соңғы Кеңес өкіметі деректеріне сәйкес көреміз («Яш Түркістан», № 115)» [4, 51 б].

Шаруа қожалықтарын ұжымдастыру мақсатындағы әлеуметтік-экономикалық реформалардың апатты сәтсіздігінен кейін Кеңес үкіметі аграрлық секторда орын алған қателіктерді жою үшін бірқатар шұғыл әкімшілік және саяси шаралар қабылдады. Осыған байланысты Мұстафа Шоқай «Колхоз фронты туралы» бапта «темір заңын» - «Сталин коллективтік хартиясын» өзгертуге тура келді. Астық пен көкөністерді «абсолютті ұжымдастыру» тыйым салынды. Олар шаруа деп аталатын жерге рұқсат берді, яғни шаруалар жеке меншікке үйдің жанында, ал кейбіреулері малдың ең аз мөлшерінде кішігірім үлесті (ең көп жарты гектар) иелік етуге құқылы болды. Және бұл «немқұрайлы» «колхоздық шаруашылықтың» құлдырауының талғамсыз дәлелі, бұл большевиктер мен олардың жалдаған агенттері табысқа жету үшін бастады» [4, 51-52 б.].

Бұдан әрі осы мақалада «нақты күрес тіпті креативті болса да, шаруалар өз қолдарымен жұмыс істейтін өз экономикасымен және ең озық ауылшаруашылық техникасымен жабдықталған қуатты «колхозбен» [4, 52 б.].

Осы экономикалық шайқаста оның сенімділігіне сәйкес, «жеңіс кішігірім шаруа қожалығында қалады, оның табысы мүлдем шаруа қолында қалды, бұл күмән туғызбады» [4, 52 б]. Тарихи деректер осы мәлімдеменің абсолютті дұрыстығын дәлелдейді, яғни, осылай болды.

Осы жағымсыз жағдайларға байланысты, мақаланың авторы ретінде Кеңес Одағының үкіметі шұғыл түрде «кішігірім жеке меншік фермаға қарсы күресуге және атқа арнайы салық салу туралы шараларды қолданды». Шаруалар өздерінің «артық жылқыларын» колхоздық шаруашылықтарға беруге мәжбүр етті және қолмен жұмыс істеуді бастады. Бұл ұжымдық шаруашылықтарда жұмыс күндерінің санын азайтуға әкелді, ал Кеңес үкіметі жұмыс күндерінің міндетті минимумы туралы жарлық шығарады. Әлбетте, биылғы жылдың мамыр айында қабылданған бұл шара ұжымдық шаруа қожалығының жеке меншік шаруашылықтарына жеңілдігі үшін жеткіліксіз болып саналады және большевиктер, ең алдымен, шағын артқы ауланың ауданын ұжымдық шаруа қожалығын шаруаларға жалға беру» [4, 52 б.].

Түркістан аймағында ұжымдастыру үдерісіндегі ерекшеліктерін ескере отырып, ол «Түркістан және Қазақстандағы большевиктердің головатияты әсіресе құлшыныс танытты, Сталин өзінің танымал «Дизжиді» табыстады» - деп атап көрсетті. [4, 51 б.]..

Осы мақала шыққаннан кейін партиялық конференциялар шұғыл түрде Орталық Азия республикаларында және Қазақстанда өткізілді, онда ұжымдастыру процесін талқылау барысында көптеген теріс фактілер анықталды және оларды жою үшін бірқатар қорқынышты шаралар қабылданды. Мұстафа Шоқай өз мақаласында: *«Алматыдағы Голощекин мен Ашхабадтағы Аронштам қателіктері туралы айтып берді. Сонымен қатар, осы түрлердің барлығы бір уақытта, сегіз ай бұрын ешқандай қателіктер жібермеді және ешкімге бұл туралы нарек қалдыруға мүмкіндік бермеді. Атап айтқанда, біз «Яш ТУРКТЕСТАН» беттерінде келтірдік, бұл «Мәскеу түркімен», Аронштам Мәскеудің «ұжымдастырудың төменгі формаларын тікелей жоғары деңгейге көтеру және жергілікті ерекшеліктерді есепке алу қажеттілігі туралы» қолданылмағаны туралы нақты Түркістан түркімен коммунистердің қарсы революцияшылары деп айыптайды деп қорқытылды» [1, 405 б.].* Бұдан әрі, оның жазбаларында ол Түркістан аймағында және Қазақстандағы ұжымдастыру үдерісінде жасаған қателіктер мен артықшылықтар үшін барлық жауапкершілік жергілікті партиялар мен атқарушы органдарға жүктелгенін бірнеше рет атап өтті. Тиісінше, сталиндік диктаторлық режимнің тарапынан осы мекемелердің қызметкерлеріне қатысты репрессивтік шаралар қабылданды: *«Мәскеудің большевиктері қатаң түрде қамауды бастады және аудандық комитеттердің хатшылары секілді кішкентай қуыру туралы нұсқауларын соқыр етіп бастады ...» [2, 7 том, 118 б].*

Сталиндік репрессиялық режимдегі қорқыныш сол кезде Қазақстандағы партиялық және кеңестік органдардың жетекші шенеуніктерінің басым көпшілігі елдегі ауылдық жерлердегі әлеуметтік-экономикалық реформалармен келіспеушілігін білдіруге мүмкіндік бермеді. Бұл жағдайды талдаған Мұстафа Шоқай төмендегілерді атап өтті. Біріншіден, «Еңбекші-қазақ», қазір партиялық конференциядан кейін қазақтардың көптеген коммунистері Мәскеудің «жалпы сызығын» қазақстандық жағдайға қатаң қолданудан зардап шеккенін көрсету үшін қорқады. Және осы газеттің редакциялық алқасы өз беттерінде мәжбүрлеп ұжымдастырудың қайғылы зардаптары туралы орындардан есептерді басып шығарудан қорыққан». [1, 405 б].

Екіншіден, «Олар кейіннен қателіктер туралы әңгіме бастады, ашық көтеріліс белгілері қауіп төнген кезде Түркияның түрлі бөліктерінде пайда болды» [1, 405 б.].

Үшіншіден, «партия көшбасшылығының қазіргі кездегі саяси қателіктерінің нақты нәтижелері қандай?» [1, 405 б].

Мысалы, ол «Қазақстанда малдың саны үштен бірге азайды. ... Бұл туралы Иса Оғлы (Исаев - авторлар) Ораз Алма-Атада айтқан [1, 405 .].

Төртіншіден, «Иса Оғлы, әрине, мал шаруашылығының нақты дамуы жаппай ұжымдастыру негізінде ғана мүмкін екеніне ешқандай күмән келтіре алмайды». Бірақ, осы Лениндік теорияның «теріс нәтижелеріне» сенімді бола отырып, ол біздің журналдың беттерінде түзетуге болатын ақылға қонымды идеяны білдірді. Иса Оғлы былай дейді: - Біздің жануарлар аймағымызда жаппай ұжымдастырудың әлі де алғышарттары жоқ. [1, 405 б.].

Бесіншіден: «Көріп отырғандай, қызыл Мәскеу диктатурасының ең адал агенті Иса Оғлы Исмаил Садуакас-оғлы (Смагул Садуакасов - авторлар) лауазымына ауысты. Өйткені Исмаил ленинизмнің теориялық ұстанымдарын қабылдайды, бірақ қазақ жағдайында ленинизмді қолданудың «алғышарты» жоқ деп есептейді. Исмаил осы үшін буржуазияның агенттерімен есептеледі. Ораз да «дала буржуазиясының» бір позициясын білдіреді ...» [1, 406 б.].

Қазақстанда ұжымдық шаруа қожалықтарын дамыту үшін республикалық партия органдарының басшыларының пікірінше, *1938 жылғы 8 шілдесінде* қабылданған Кеңес өкіметінің «**Колхозда мемлекеттік мал шаруашылығын дамыту шаралары туралы**» қаулысы қабылданды.

Мұстафа Шоқай бұл мәселе бойынша өзгеше пікір білдірді. «Қоғамдық мал шаруашылығын ұжымдық шаруа қожалықтары» кеңестік үкіметтің қолданыстағы заңдары мен арнайы шараларымен шектелмеген бе? Цифрлық деректерге сәйкес, колхоздарда бар малдың санына сәйкес, ол «колхозда шаруашылықтарда мал шаруашылығын дамытуға ерекше ынталандыру шараларын қажет етпейді» деп жазды [4, 406 б.].

Өз ой-пікірлерін қолдай отырып, ол ресми баспасөз органдарынан келесі мәліметтерді келтіреді: «Бізде Түркістанда, Кеңес Одағының басқа бөліктерімен салыстырғанда, жеке фермерлердің саны көп, мысалы, Қазақстандық бөлігінде мал саны бар Елдегі мал басының 0,8% (яғни бір пайыздан аз). Іс жүзінде барлық мал шаруашылығы шаруа қожалықтарында, ұжымдық шаруа қожалықтарында және «ұжымдық шаруаларға жеке меншікте» өте аз мөлшерде. Мәселе қандай?» [4, 14 б.].

Осыған байланысты, КСРО партиялық органдардың шешімдерін, үкіметтің қаулысын және өзге де атқарушы органдар мен статистикалық агенттіктердің негізінде Мұстафа Шоқайдың келесі түсініктемесіне негізделген: ең көп «мемлекеттік ауыл шаруашылығымен». Басқаша айтқанда, *өздерінің мемлекеттік және колхоздық ірі қара малының саны кеңестік мемлекет үшін талап етілетін артықшылықтарды қамтамасыз етпейді: ұжымдық шаруашылық сиырлар сүттің жеткіліксіздігімен қамтамасыз етілмейді және ұжымдық-сүт сүтінен жеткілікті сары май алынбайды; колхоз қойы қажетті мөлшерде жүнді бермейді және т.б. ...* » [4, 14 б.].

Осындай талдауға сүйене отырып, ол Түркістан аймағындағы көптеген колхоздық шаруашылықтардың, соның ішінде Қазақстанда мал шаруашылығы фермалары жоқ екенін көрсетті. Мысалы, ол «Ақтөбе облысында мал шаруашылықтары жоқ колхоздар бар. - 13%, Қырғызстанда - 45%, ал Тәжікстанда барлық колхоздардың 62% (яғни, үштен екісі). Бірқатар колхоздарда мал шаруашылығы фермаларының кейбір түрлері бар және басқа түрлері жоқ [4, 14 б.].

Мұның бәрі - қазақ халқының көрнекті ұлы Мұстафа Шоқайдың бүкіл КСРО-да, Орталық Азия мен Қазақстанның республикаларында ұжымдастыру үдерісіне деген көзқарасы туралы, атап айтқанда, біздің ойымызша, мынадай сөздермен қорытынды жасауға болады: «Қазақстандағы жолдастар халықтың байлығының шын зиратына айналды. Көшпелі және жартылай көшпелі қазақ халқының малдың өлімі мен мәжбүрлі және алдын ала шараларсыз өлгені қоныстанған және ұжымдық шаруа қожалықтарына ауысты» [2, 189 б.].

Қазақстан тәуелсіздігін алғаннан кейін жарияланған кезеңнің тарихи материалдары Мұстафа Шоқайдың Кеңес Одағында, әсіресе Қазақстан мен Түркістан аймағында ұжымдастыру үдерісін жүргізу туралы әлеуметтік-экономикалық көзқарасының дұрыстығына куәлік етеді.

Әдебиеттер

- 1 Шоқай Мұстафа. На партийных съездах Туркестана // Полная коллекция работ: Двенадцать томов. Том 4 – Алматы: Дайк-Пресс, 2012.
- 2 Шоқай Мұстафа. Туркестан перед второй пятилеткой // Полная коллекция работ: Двенадцать томов. Том 7 – Алматы: Дайк-Пресс, 2013.
- 3 Шоқай Мұстафа. Советская власть и киргизы / Полная коллекция работ: Двенадцать томов. Том 2 – Алматы: Дайк-Пресс, 2012.
- 4 Шоқай Мұстафа. На колхозном фронте // Полная коллекция работ: Двенадцать томов. Том 11 . – Алматы: Дайк-Пресс, 2014.

A.N. Dogalov, B.O. Kairanbekov, N.S. Dosmaganbetov
L.N.Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan

Mustafa Shokay about collectivization in Kazakhstan and the republic of Media Asia

Abstract. Publication of the 12th volume edition of the previously unpublished works of Mustafa Shokay, in our opinion, will significantly enrich the history of economic thought in Kazakhstan.

In the socio-political activities and analytical researches, he, one of the founder of Alash movement and the leader of the Kazakh opposition to the Soviet government outside the USSR, paid considerable attention to the socio-economic processes that took place in that period in the world's wide area, and in countries of various continents in particular.

The focus of Mustafa Shokay's research has always been socio-economic problems associated with socio-economic reforms to transfer the economy of the former tsarist empire in connection with the coming to power of the Bolshevik party to power, the socialist rails in the 20-30s. During the period of the data transformation in the period in question, the Soviet Union had significant negative consequences, expressed in the deaths of millions of people and a significant deterioration in the welfare of the majority of the country's population.

These problems were particularly acute during the period of collectivization of peasant farms, and especially in Kazakhstan and the Turkestan region.

It was these negative socio-economic processes that served as a pretext for so close attention of the tireless fighter for justice and independence of the Kazakh people and the entire Turkic world.

In the presented article reviewed numerous scientific and journalistic work of the researcher. In his writings, the author assesses the process of collectivization at its various stages in the Soviet Union as a whole, in the republics of Central Asia and in Kazakhstan, in particular, on the basis of a critical analysis.

Keywords: collectivization, farm, agriculture, reform, collective farm, income, animal husbandry, rent.

А.Н. Догалов, Б.О. Кайранбеков, Н.С. Досмаганбетов

*Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева, Нур-Султан,
Казахстан*

Мустафа Шокай о коллективизации в Казахстане и республиках Средней Азии

Аннотация. Публикация 12-томного издания, ранее не изданных на родине трудов Мустафы Шокая, на наш взгляд, позволит значительно обогатить историю экономической мысли Казахстана.

В своих общественно-политической деятельности и аналитических изысканиях, он, один из основателей движения Алаш и лидер казахской оппозиции к советской власти за пределами СССР, уделял значительное внимание социально-экономическим процессам, происходившим в тот период в Советском Союзе в целом и в Казахстане и республиках Средней Азии в частности.

В центре внимания исследования Мустафы Шокая всегда были социально-экономические проблемы, связанные с социально-экономическими реформами по переводу в 20-30-ые годы экономики бывшей царской империи, в связи с приходом к власти партии большевиков, на социалистические рельсы. В период проведения данных преобразований в Советском Союзе имели место значительные негативные последствия, выразившиеся в гибели миллионов людей и существенном ухудшении благосостояния основной части населения страны.

Особенно остро указанные проблемы проявились в период коллективизации крестьянских хозяйств и, особенно, в Казахстане и Туркестанском крае. Именно эти негативные социально-экономические процессы послужили поводом для столь пристального внимания неутомимого борца за справедливость и независимость казахского народа и всего тюркского мира.

В представленной статье рассмотрены многочисленные научные и публицистические работы исследователя, который на основе критического анализа оценил процесс коллективизации на ее различных этапах в Советском Союзе в целом и в республиках Средней Азии и Казахстане в частности.

Ключевые слова: коллективизация, крестьянское хозяйство, сельское хозяйство, реформа, колхоз, доход, животноводство, аренда.

References

- 1 Shokai Mustafa Na partiinyh syezdah Turkestana//Polnaya kollekcija rabot: Dvenadsat tomov. Tom 4 [At party congresses of Turkestan // Complete collection of works: Twelve volumes. Volume 4] (Dyke-Press, Almaty, 2012)
- 2 Shokai Mustafa Turkestan pered vtoroi pyatiletkoi//Polnaya kolleksia rabot: Dvenadsat tomov. Tom 7 [Turkestan before the second five-year plan // Complete collection of works: Twelve volumes. Volume 7] (Dyke-Press, Almaty, 2013)
- 3 Shokai Mustafa Sovetskaya vlast' I kirgizy//Polnaya kolleksia rabot: Dvenadsat' tomov. Tom 2 [Soviet power and the Kirghiz // Complete collection of works: Twelve volumes. Volume 2] (Dyke-Press, Almaty, 2012)

4 Shokai Mustafa Na kolhoznem fronte// Polnaya rabot: Dvenadsat' tomov. Tom 11 [On the collective farm front // Complete collection of works: Twelve volumes. Volume 11] (Dyke-Press, Almaty, 2014)

Авторлар туралы мәлімет:

А.Н. Догалов - экономика ғылымдарының кандидаты, Қазақ экономика, қаржы және халықаралық сауда университеті «Экономика» кафедрасының доценті, Нұр-сұлтан, Қазақстан.

Б.О. Қайранбеков – экономика ғылымдарының кандидаты, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті «Есеп және талдау» кафедрасының доценті. Нұр-Сұлтан, Қазақстан.

Н.С. Досмағанбетов - экономика ғылымдарының магистрі, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті «Есеп және талдау» кафедрасының аға оқытушысы. Нұр-Сұлтан, Қазақстан.

A.N. Dogalov - Candidate of economic sciences, docent of the Department of «Economics» of the Kazakh University of Economics, Finance and international trade. Nur-Sultan, Kazakhstan.

B.O. Kairanbekov - Candidate of economic sciences, docent of the Department of «Accounting and analysis» of the L. Gumilyov Eurasian national University. Nur-Sultan, Kazakhstan.

N.S. Dosmaganbetov - Master of Economics, senior lecturer of the Department of «Economy and entrepreneurship» of the L. Gumilyov Eurasian national University. Nur-Sultan, Kazakhstan.